

Ἄντ. Σκάσση, Ἀκαδημαϊκοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον ὀλοψύχως οὕτω τὸν Πανάγαθον ἱκετεύομεν :

«Δὸς γυάλοις μελέων σταθερὴν καὶ ἀπήμον' ὑγείην,
σαρκοτακῶν δ' ἀπέλαυε πικρῶν ἀγελάσματα νούσων».

Οὕτω θὰ καταστῆ δυνατὸν νὰ παρασχεθῶσι εἰς τὴν σπουδάζουσαν Ἑλληνίδα νεότητα «non tenues quidam rivuli, sed abundantissimi amnes illarum disciplinarum», ἄρκεῖ νὰ ἔχωσι πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἄοκνον ἐργατικότητα τοῦ συγγραφέως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργου, ὅστις παιδιόθεν ἐνεφορεῖτο τῆς ὑπὸ τοῦ κάτωθι πολυθρυλῆτου ρητοῦ διατυπουμένης ἀληθείας. «Labor omnia vincit» (Verg. Georg. I, 145).

E. Γ. ΚΑΛΑΝΤΖΗΣ

*
* *

GERHARD PFOHL: 1) Griechische Inschriften als Zeugnis des privaten und öffentlichen Lebens, München (Ernst Heimeran Verlag) 1966, σελίδες 252.

2) Poetische Kleinkunst auf altgriechischen Denkmälern, München (Ernst Heimeran Verlag: Tusculum Schriften) 1967, σελίδες 64.

3) Greek Poems on Stones. Vol. I: Epitaphs. From the Seventh to the Fifth Centuries B. C., Leiden 1967 (E. J. Brill).

4) Das Epigramm. Zur Geschichte einer inschriftlichen und literarischen Gattung, Darmstadt (Wissenschaftliche Buchgesellschaft) 1969, σελίδες 552.

Ὁ γνωστὸς ἐρευνητὴς Gerhard Pfohl εἶναι ἤδη ἐν σεβαστὸν ὄνομα εἰς τὸν τομέα τῆς ἐπιγραφικῆς καὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραμμάτων. Εἰς τὴν Γερμανίαν ἡ ἐπιγραφικὴ ἐπανεῦρεν εἰς τὰς ἐρέυνας τοῦ Pfohl τὴν παλαιάν τῆς αἴγλην καὶ ἰσχύν. Ὡς γνωστόν, ὀλίγοι εἶναι σήμερον ἐν Γερμανίᾳ οἱ ἀσχολούμενοι ἐντατικῶς μὲ τὴν περιοχὴν αὐτήν, πολὺ ὀλιγώτεροι δὲ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀναλαμβάνουν συνειδητῶς νὰ φέρουν εἰς τοὺς ὤμους τῶν ὀλόκληρον τὸ βᾶρος τῶν ἐπιγραφικῶν σπουδῶν καὶ ἐρευνῶν. Μετὰ τὴν ἡρωικὴν ἐποχὴν τῆς γερμανικῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, ὅτε ὁ πολὺς U. v. Mihamowitz-Moellendorf, μὲ τὴν τεραστίαν ἀρχαιομάθειάν του καὶ τὴν καθαρῶς φιλολογικὴν καὶ ἐρμηνευτικὴν δεινότητά του, κατηύθυνεν ἐπιτυχῶς ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν τὰς ἐπιγραφικὰς σπουδὰς εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βερολίνου καὶ ὠδήγησεν ὑπὸ τὴν δυναμικὴν ἐποπτεῖαν του τὴν ἔρευναν εἰς τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα, παρατηρεῖται εἰς τὴν Γερμανίαν μία συνεχὴς κάμψις εἰς τὸν τομέα τῆς ἐπιγραφικῆς.

Πολλῶ μᾶλλον δυνάμεθα οὕτω νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἐπιστημονικὴν προσφορὰν τοῦ Pfohl, ὁ ὁποῖος «mit wahrer Leidenschaft»—ὅπως ἔγραψε περὶ αὐτοῦ ὁ γνωστὸς φιλόλογος ¹—καὶ πλήρη ἀφοσίωσιν καὶ ἀγάπην ὑπηρετεῖ τὴν σπου-

1) H. Hommel, Gnomon 38, 1966, 607.

δὴν τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, μὲ ἰδιαιτέραν προτίμησιν εἰς τὰς ἐμμέτρους ἐπιγραφάς. Διὰ τῶν πολυαριθμῶν ἐργασιῶν του ἠρεύνησεν ὁ P f o h l πολλοὺς τομεῖς καὶ προώθησε πολλὰ προβλήματα. Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι, ὅτι οὗτος εἶναι πλήρως κατατοπισμένος ὄχι μόνον εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, πλεῖστα, προβλήματα τῆς δυσκόλου ταύτης περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐκτεταμένην διεθνή βιβλιογραφίαν. Ἵπενθυμίζομεν δύο—μοναδικὰς εἰς τὸ εἶδος των—ἐργασίας τοῦ P f o h l :

1) Bibliographie der griechischen Vers—Inschriften, Hildesheim 1964, ἔνθα μὲ μέθοδον καὶ γνῶσιν εἶναι συγκεντρωμένη καὶ ταξινομημένη δλη ἡ βιβλιογραφία περὶ τὰς ἑλληνικὰς ἐμμέτρους ἐπιγραφάς¹, καὶ 2) Fachbericht. Griechische Epigraphik (I), ἐν τῷ περιοδ. «Gymnasium» 72, 1965, 523—537—μία μεθοδική παρουσίασις καὶ ἀξιολόγησις τῆς διεθνοῦς βιβλιογραφίας. Ἀμφότερα τὰ ἔργα, διὰ τὰ ὁποῖα ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι χάριτας ὀφείλομεν εἰς τὸν συγγραφέα, εἶναι καρπὸς πολυετοῦς μόχθου καὶ πείρας καὶ μόνον ἀπὸ ἑνα βαθὺν γνώστην τοῦ ὕλικου καὶ ἀκαταπόνητον ἐρευνητὴν ἦτο δυνατόν νὰ γραφοῦν.

Ἦδη ἡ ἐναίσιμος διατριβὴ τοῦ P f o h l, ὑπὸ τὸν τίτλον : Untersuchungen über die attischen Grabinschriften», Diss. Erlangen 1953, ὑποδηλοῦ τὴν μετέπειτα ἐπιστημονικὴν πορείαν τοῦ συγγραφέως. Αὕτη ἡ ἐκ 296 σελίδων ἀποτελουμένη ἐργασία παραμένει καὶ σήμερον βασικὸν ἔργον εἰς τὴν ἔρευναν περὶ τῶν ἀττικῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν. Ὁ φιλολογικὸς μόχθος καὶ ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐπιδεξιότης συνδυάζονται μὲ καταπληκτικὴν γνῶσιν τῆς βιβλιογραφίας καὶ τῶν ἐπὶ μέρους προβλημάτων. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος χαρακτηρίζει ὄλας τὰς ἐργασίας τοῦ P f o h l².

Εἰς τὸ παρὸν βιβλιοκριτικὸν σημεῖωμα θὰ παρουσιάσωμεν ἐκτενέστερόν πως τὰς ἐν ἀρχῇ ἀναγεγραμμένας τέσσαρας ἐργασίας :

1) Ἡ πρώτη ἐργασία εἶναι ἐν ὑποδειγματικὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ ἐξ ἀρχῆς περὶ τῶν γνώσεων καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς σοβαρότητος τοῦ συγγραφέως. Ἦδη εἰς τὴν ἀρχὴν παρέχει ὁ συγγρ. τὰ διακριτικὰ σημεῖα τοῦ κειμένου τῶν ἐπιγραφῶν, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὸ γνωστὸν «σύστημα τοῦ Leiden» (Leidener System), ὡς ὠνομάσθη τοῦτο κατὰ τὸ Διεθνὲς Συνέδριον ἐν Leiden τῆς

1) Εἰς ἐννέα εἰδικὰς κατηγορίας εἶναι ἐντεταγμένοι οἱ 449 τίτλοι τοῦ βιβλίου ! Κρίσιν τῆς ἐργασίας βλ. ὑπὸ M. N. T o d, Gymnasium 72, 1965, 476 καὶ H. H o m m e l, ἔ. ἀν. 606 κ.έ. Πβ. ὡσαύτως BBF 11, 1966, 243 (A s t r u c).

2) Μνημονεύομεν ἐνταῦθα καὶ τὰς ἐξῆς ἐργασίας αὐτοῦ : Über Form und Inhalt griechischer Grabinschriften (Programm Neues Gymnasium Nürnberg 1954—55). Griechische Inschriften im altsprachlichen und althistorischen Unterricht (Anregung 1958, Heft 5, 283—288 καὶ 6, 355—363).

Gedanken zur «Zweischichtenlehre» (Euphrosyne 2, 1959, 189—197).

Monument und Epigramm. Studien zu den metrischen Inschriften der Griechen (Festschrift Neues Gymnasium Nürnberg). Nürnberg 1964.

Die inschriftliche Überlieferung der Griechen. Eine erste Grundlegung ihres Studiums, Stuttgart 1964.

Geschichte und Epigramm. Ein kleines Quellenlesebuch griechischer Inschriften zum Studium der Geschichte und der Literatur, Stuttgart 1966².

Ἑλλάδος τῷ 1931. Ἐπεταὶ τὸ κείμενον τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν (ἐν συνόλῳ 164 !), ταξινομημένων καθ' ὁμάδας, ἀναλόγως τοῦ εἶδους καὶ τοῦ περιεχομένου (λ.χ. ἐπιτύμβιοι, ἀναθηματικά κτλ.). Μετ' ἐκάστην ἐπιγραφὴν ὑπάρχουν : γερμανικὴ μετάφρασις καὶ ἐκτενὲς ἐρμηνευτικὸν καὶ ἐξηγητικὸν ὑπόμνημα. Πολύτιμα εἶναι ὅσα γράφονται ἐν σελ. 171 κ.έ., ἔνθα ἀναφέρονται οἱ κατάλογοι τῶν Μουσείων καὶ οἱ τόποι διαφυλάξεως τῶν ἐπιγραφῶν. Ἡ ἐπιγραφικὴ βιβλιογραφία (μὲ βραχυγραφίας τῶν ἔργων), περὶ τὴν ὁποίαν τόσον οἰκειότητα ἔχει ὁ συγγραφεὺς, καταλαμβάνει τὰς σελίδας 182—195, εἶναι δὲ ταξινομημένη κατὰ τοιοῦτον ἄψογον τρόπον, ὥστε ὁ ἐρευνητὴς νὰ δύναται ἀνά παῖσαν στιγμὴν νὰ ἀνεύρισκῃ τὰ γενικὰ εἰσαγωγικὰ ἔργα, τὰ *corpora*, τὰς ἐπὶ μέρους συλλογὰς, τὰς εἰδικὰς μελέτας κτλ. Ὡς συμπληρωματικὸς μόχθος ἀκολουθεῖ (σ. 196—224) εἰδικὴ βιβλιογραφία τῶν ἐπὶ μέρους ἐν τῷ βιβλίῳ περιλαμβανομένων ἐπιγραφῶν. Ὁκτῶ (8) πίνακες κατακλείουν τὸ ἐξαιρετικὸν αὐτὸ βιβλίον. Διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν φιλολογικὴν ἐπιστήμην, ἰδίᾳ δὲ μὲ τὴν ἰδιότυπον περιοχὴν τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, εἶναι γνωστὴ ἡ σπουδαιότης καὶ ἡ σημασία τῶν πινάκων (ὀνομάτων, πραγμάτων, τόπων διαφυλάξεως τῶν ἐπιγραφῶν, ἀρχῆς τῶν ἐπιγραφῶν ¹ κτλ.). Ἡ κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ταξινομήσις τῶν ἐπιγραφῶν δὲν δίδει μόνον σαφῆ ἰδέαν τῆς ἐξελίξεως τοῦ εἶδους, ἀλλὰ διδάσκει καὶ τὴν εὐρύτητα καὶ τὴν ποικίλιαν ἐνὸς εἰδικοῦ τύπου κατὰ τὴν ἐξελικτικὴν του πορείαν.

2) Τὸ δεῦτερον βιβλίον εἶναι ἓνας κομψὸς μικρὸς τόμος, εἰς τὸν ὁποῖον περιλαμβάνονται ἀριστουργηματικὰ δείγματα ποιητικῆς μικροτεχνίας. Ὁ εἰδικὸς κατανοεῖ εὐθὺς τόσον τὸν μόχθον, ὅσον καὶ τὴν δυσκολίαν τῆς ἐπιλογῆς. Ὁ συγγραφεὺς εἶχε νὰ ἐκλέξῃ ἀπὸ χιλιάδας ἐπιγραμμάτων τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα δείγματα. Μὲ τί εἶδους κριτήρια ; Τὸ μικρὸν βιβλίον κατέστησε τὰς φροντίδας μεγαλυτέρας. Ὡς κριτήρια ἐπιλογῆς ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς (σ. 10) τὰ ἐξῆς τρία : *das Wichtigste, das Spezifische, das Interessante*. Καὶ τὰ κριτήρια ὅμως αὐτὰ ἀπαιτοῦν εἰδικὸν καθορισμόν. Διότι πάντοτε ὑπάρχει τὸ ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον. Ἔτσι πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ τυχὸν ἀντίρρησις ὡς πρὸς μερικὰ ἐπιγράμματα τοῦ βιβλίου ἢ ἡ λύπη διὰ τὴν παράλειψιν ἄλλων. Κατανοοῦμεν πλήρως τὸ ἀγωνιώδες ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον παραμένει πάντοτε εἰς τὸν συλλογέα (ὅπως εἰς κάθε συλλογέα), εὐρισκόμενον ἔναντι τοῦ ἀναγνώστου : «*trotzdem ist immer fraglich, ob und wie es gefällt*». Μὲ γερμανικὴν μετάφρασιν, ἐρμηνευτικὰς σημειώσεις καὶ βιβλιογραφικὰς ὑποδείξεις πλαισιώνονται τὰ ἑλληνικὰ κείμενα.

3) Εἰς τὴν γνωστὴν σειρὰν «*Textus minores*» τοῦ μεγάλου ἐκδοτικοῦ οἴκου Brill ἐξεδόθη τὸ ἐξαιρετικὸν βιβλίον *Greek Poems on Stones* τοῦ P f o h l. Εἶναι μία συλλογὴ ἐπιτυμβίων ποιημάτων ἀπὸ τοῦ 7ου αἰ. μέχρι τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ὁ συγγραφεὺς εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ πρόβλημα τῆς κατατάξεως τῶν ἐπιγραφῶν. Βεβαίως ἡ συνήθης ταξινομήσις γίνεται μὲ χρονολογικὰ κριτήρια (CIG, IG, Jeffery). Ἀλλὰ καὶ ὁ τόπος προελεύσεως καὶ τὸ μέτρον καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν στί-

1) Ἡ σημασία τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους ἐνὸς ἐπιγράμματος διὰ τὴν ἐρευναν εἶναι μεγαλυτέρα ἀπὸ ὅ,τι ἐκ πρώτης ὄψεως ἴσως φαίνεται. Ἡ σύγκρισις μὲ τὴν ἐκάστοτε σύγχρονον λογοτεχνίαν, ὡς πρὸς τὰς κοινὰς διατυπώσεις, διδάσκει πολλά.

χων ἀποτελοῦν ἐνίοτε κριτήρια εἰς τὴν ταξινόμησιν τῶν ἐπιγραφῶν ἐντὸς μιᾶς συλλογῆς. Ὁ P f o h l νομίζομεν ὅτι ἐπέτυχεν ἄριστα εἰς τὸ θέμα τοῦτο : Ταξινομεῖ τὰ ἐπιγράμματα τοπικῶς καί, ἐντὸς τῶν γεωγραφικῶν περιοχῶν, τὰ κατὰ τάσσει χρονολογικῶς κατὰ τάξιν κατιοῦσαν. Ἔτσι ἔχει κανεὶς διπλῆν ἐπιπτεῖαν. Ἐχομεν ποιήματα ἐξ Ἀμοργοῦ, Κορίνθου, Κερκύρας, Αἰτωλίας, Θάσου, Σικίνου, κτλ. Ἡ Ἀττικὴ κατέχει, φυσικὰ, τὸ μεγαλύτερον μέρος. Εἰς σ. 66 (Locī incerti) δίδονται τὰ ὑπ' ἀριθ. 194—195 ἐπιγράμματα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐσώθησαν διὰ τῆς λογοτεχνικῆς παραδόσεως (AP 7, 302 καὶ 13, 26).

Ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου ὑπάρχει μία αὐστηρὰ καὶ ἐπιτυχὴς βιβλιογραφικὴ ἐπιλογή ἐκ 45 ἔργων καὶ ἀκολουθοῦν Abbreviations καὶ Epigraphical symbols. Οἱ πίνακες, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ φιλόλογοι πάντοτε εἴμεθα εὐγνώμονες, εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου προσφέρουν πλεῖστα. Οὕτως ἔχομεν : A. First words of the Epigrams, B. Epigrammatic Vocabulary, C. Propter Names, D. List of Museums, E. Table of Concordance ¹.

Τὸ βιβλίον τοῦ P f o h l περιέχει 198 ἐπιγραφὰς καὶ εἶναι ἡ πληρεστέρα συλλογὴ, ἣν γνωρίζω—βεβαίως διὰ τὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα τῶν δύο πρώτων αἰώνων.

4) Ἐν πολῦτιμον ἀπόκτημα εἶναι ὁ τόμος «Das Epigramm» ἐκ 552 σελίδων, τὸν ὁποῖον ἐξέδωσεν ὁ P f o h l εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων τῆς Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Εἰς μίαν κατατοπιστικὴν εἰσαγωγὴν ὁ συγγραφεὺς παρουσιάζει τὰ προβλήματα καὶ καθορίζει τὴν μέθοδον καὶ τὰ κριτήρια ἐργασίας εἰς τὸν τόμον αὐτόν. Ἡ κατανομὴ τῶν μελετῶν εἰς τὸ βιβλίον εἶναι τοιαύτη, ὥστε καὶ νὰ παρέχη σαφῆ εἰκόνα τῆς ἐξελίξεως τοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους—τοῦ ἐπιγράμματος—ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεώς του, ἀλλὰ καὶ νὰ παρουσιάσῃ αὐτὸ εἰς ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν (χρονικῶς καὶ τοπικῶς) καὶ εἰς ὅλην τὴν θεματολογικὴν ποικιλίαν του. Τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα εἶναι ἐνδεικτικά : I. Τὸ ἑλληνικὸν ἐπίγραμμα, II. τὸ λατινικὸν ἐπίγραμμα, III. τὸ ἰταλικὸν ἐπίγραμμα, IV. τὸ ἰσπανικὸν ἐπίγραμμα, V. τὸ γαλλικὸν ἐπίγραμμα, VI. τὸ γερμανικὸν ἐπίγραμμα, VII. τὸ ἀγγλικὸν ἐπίγραμμα, VIII. τὸ σλαβικὸν ἐπίγραμμα. Ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης αἰσθάνεται μὲ πικρίαν τὴν ἔλλειψιν τοῦ βυζαντινοῦ καὶ τοῦ νεοελληνικοῦ ἐπιγράμματος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καταλογίζομεν ὡς σφάλμα εἰς τὸν συγγραφέα.

Εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῶν εἰδικῶν φιλολόγων ἔχει ἐπιτύχει ὁ P f o h l ὄνόματα, ὡς τοῦ J. Geffcken, τοῦ R. Heinze, τοῦ W. Ludwig, τοῦ G. Luck, δικαίως περιλαμβάνονται εἰς τὸν τόμον. Αἰσθάνεται τις ἴσως τὴν ἔλλειψιν καὶ ἄλλων σπουδαίων ὀνομάτων, ὡς τοῦ P. Friedländer, τοῦ P. N. Tod καὶ τοῦ A. E. Raubitschek. Τὴν δυσκολίαν ὅμως τῆς ἐπιλογῆς κατανοεῖ ὁ εἰδικός, τὴν διαπιστώνει δὲ καὶ εἰς τὰ λόγια τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ βιβλίου. Ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐκδοσιν συλλογικῶν ἔργων ἔχουν πολλὰς δυσκολίας νὰ ἀντιμετωπίσουν καὶ πολλὰς ἀντιρρήσεις νὰ ἀκούσουν. Οἱ ἴδιοι οἱ ἐκ-

1) Εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον πίνακα δίδεται ἡ ἀντιστοιχία πρὸς τὰς ἐξῆς συλλογὰς : IG, Kaibel, Peek GV καὶ GG, Hoffmann, Geffcken, Friedländer.

δίδεται γνωρίζουν καλύτερον παντός άλλου τὰς ἀτελείας ἐνὸς τοιούτου ἔργου. Τί ὠφελεῖ; Ὑπάρχουν ἐκδοτικά ἔγχειρήματα, τὰ ὁποῖα — ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των — θὰ εἶναι πάντοτε ἀτελῆ καὶ θὰ ἀποτελοῦν ἀντικείμενον ἐπικρίσεως. Τοῦτο συμβαίνει κυρίως ἐκεῖ, ὅπου τὸ ὑποκείμενικὸν στοιχεῖον — ἐκδότου καὶ κριτοῦ — παίζει σημαντικὸν ρόλον.

Κλείοντες τὸ σύντομον τοῦτο βιβλιοκριτικὸν σημεῖωμα ἐπιθυμοῦμεν ἐν κεφαλαίῳ νὰ τονίσωμεν, ὅτι ὁ P f o h l ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸν ἴσως παράδειγμα ἐρευνητοῦ, ἀφιερωμένου μετὰ πάθους εἰς ἓνα — τόσον δύσκολον καὶ σπουδαῖον — τομέα ἐρεύνης. Αἱ ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ εἶναι δι' αὐτὸν τὸ πρῶτον ὕλικόν καὶ ἡ ἔρευνα αὐτῶν τὸ ἔργον τῆς ζωῆς του. Ἡ ἐπιγραφικὴ καὶ ἡ φιλολογικὴ ἐπιστῆμη γενικώτερον πολλὰ ἐκέρδισαν καὶ πολλὰ ἀναμένουν ἀκόμη ἀπὸ τὰς ἐρέυνας τοῦ G. P f o h l.

ΑΡΙΣΤΟΞΕΝΟΣ Δ. ΣΚΙΑΔΑΣ

* *

M. MARCOVICH, **Heraclitus**, greek text with a short commentary, **Editio major**, The Los Andes University Press, Merida, Venezuela, 1967, σχ. 8, XXIX/665.

Τὸ ἔργον τοῦ σκοτεινοῦ Ἐφεσίου φιλοσόφου, ὅπερ ἄνευ τίτλου ἤρχιζε διὰ τῆς φράσεως Ἑράκλειτος Ἐφέσιος τάδε λέγει, συνίστατο ἀρχῆθεν ἐκ συντόμων ἀφοριστικῶν φράσεων χωρὶς συστηματικὴν συνέχειαν καὶ ὁμοίαζε πρὸς συλλογὴν χρησμῶν πυθικῶν. Ὁ ἴδιος εἶχεν ἀφιέρῶσει τὸ βιβλίον του εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος ἀποδίδων οὕτω εἰς αὐτὸ χαρακτηριστὴν διαθήκης. Αἱ αἰνιγματικαὶ γνώμαι τοῦ Ἑρακλείτου ἦσαν δυσνόητοι ἤδη καὶ διὰ τοὺς παλαιούς, ἀκόμη καὶ διὰ τὸν Σωκράτην, παρηρμηνεύθησαν δὲ πολλαχῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν αἰώνων. Σύστημα ἐνιαῖον καὶ ἀπηλλαγμένον ἀντιφάσεων συνδέον τὰς γνώμας του δὲν διακρίνεται, αἱ δὲ ἐρμηνεῖαι τῶν ὄρων τοῦ κειμένου δὲν ἔχουν ἰσχὴν γενικὴν δι' ὅλα τὰ ἀποσπάσματα. Καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα ἐμελετᾶτο ὁ Ἑράκλειτος καὶ ἐπηρέαζε τὴν σκέψιν τῶν λογίων. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ φιλόλογοι φαίνεται ὅτι εἶχον διαρθρώσει τὸ ἔργον του κατὰ κεφάλαια εἰς τὰς ἀνθολογίας των καὶ τὸ συνώδευον μὲ ἐρμηνείας Στωϊκῆς κατευθύνσεως, ἐνῶ βραδύτερον οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς ἔδιδον εἰς τὰς Ἑρακλειτεῖους γνώμας ἐρμηνείας συμβιβασομένας πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἀντιλήψεις.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους συστηματικώτεροι ἐκδόσεις τῶν ἔργων τοῦ Ἑρακλείτου ὑπῆρξαν ἢ τοῦ F. Schleiermacher (1807), τοῦ I. Bywater (1877) καὶ ἢ τῶν H. Diels (1901) — W. Kranz (1934). Αἱ ἐκδόσεις ὅμως αὗται ἐμφανίζουν σειρὰν κατατάξεως τῶν ἀποσπασμάτων ἄνευ κριτηρίου τινός, πρὸς δὲ τὸ σύνολον εἶναι σύμμεικτον ἐκ γνησίων καὶ ἀμφιβόλων καὶ τινῶν ἀποτελούντων ἀπλᾶς ἐπαναλήψεις ἢ παραφράσεις γνησίων γνωμῶν. Ἦτο καταφανὲς ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Ἑρακλείτου ἦτο καιρὸς νὰ ὑποστῇ μεθοδικὸν κοσκίνισμα, τινὲς δὲ τῶν νεωτέρων λογίων εἶχον διατυπώσει ἐνδιαφερούσας σχετικὰς κρίσεις.